

**ДЕРЖАВНИЙ КОНТРОЛЬ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ
ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО
РЕГУЛЮВАННЯ ТА ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ**

Дмитро Вікторович ХАЛІЗОВ,

*аспірант Київського університету
інтелектуальної власності та права
<https://orcid.org/0009-0005-0738-2560>*

Раціональне використання та ефективна охорона земель фермерських господарств є ключовими умовами сталого розвитку аграрного сектору України. З огляду на високу інтенсивність землекористування, воєнні ризики, деградацію ґрунтів та зростання антропогенних навантажень, актуальність удосконалення державного контролю у сфері охорони земель набуває особливої значущості. Від ефективності контрольних механізмів залежить не лише збереження родючості ґрунтів, а й економічна стійкість фермерських господарств, рівень продовольчої безпеки держави та виконання екологічних стандартів.

Правові засади державного контролю у сфері охорони земель фермерських господарств ґрунтуються на комплексі нормативно-правових актів, які визначають структуру контрольних повноважень, порядок взаємодії суб'єктів владних повноважень, процедури здійснення перевірок та механізми притягнення до юридичної відповідальності. Основу регулювання становлять норми Земельного кодексу України та спеціальний закон, що регламентує державний контроль за використанням і охороною земель, доповнені положеннями екологічного та адміністративного законодавства. У цьому нормативному середовищі ключова роль належить Державній службі з питань геодезії, картографії та кадастру, якій покладено функції щодо здійснення нагляду за дотриманням земельного законодавства, виявлення порушень, фіксації їх наслідків та підготовки матеріалів для застосування заходів відповідальності. Поряд із цим, окремі контрольні повноваження реалізують екологічні інспекції та органи місцевого самоврядування, що теоретично мало б формувати багаторівневу та взаємодоповнювальну систему нагляду. Проте на практиці державний контроль у сфері охорони земель фермерських господарств стикається з низкою системних проблем, які знижують його дієвість і не дозволяють забезпечити належний рівень екологічної безпеки. Однією з найбільш характерних проблем є надмірна формалізація та зарегульованість процедур проведення перевірок [1, с. 138]. Значна частина чинних норм орієнтована не на оцінку реального стану земель та запобігання їх деградації, а на дотримання формальних вимог, що відволікає ресурси контролюючих органів і знижує змістовність контрольної діяльності. У

результаті система нагляду часто фіксує вже наявні порушення, не забезпечуючи ефективного попередження негативних процесів, таких як ерозія, виснаження ґрунтів чи недотримання технологій обробітку землі. Перешкодою для якісного здійснення контролю є також недостатня координація між органами влади, які мають паралельні або перехресні повноваження у сфері земельного та екологічного нагляду. Відсутність чітких механізмів обміну інформацією, узгоджених процедур та розподілу компетенцій призводить до дублювання перевірок або, навпаки, до прогалин у контролі. Така ситуація створює правову невизначеність як для фермерських господарств, так і для самих контролюючих органів, ускладнює оперативне реагування на порушення та знижує загальний рівень правозастосування. Суттєвою проблемою залишається обмежене використання сучасних цифрових інструментів у контрольній діяльності. Незважаючи на доступність супутникового моніторингу, геоінформаційних систем, цифрових кадастрових сервісів та дистанційного аналізу стану ґрунтів, ці можливості застосовуються несистемно. Відсутність інтегрованих цифрових платформ призводить до того, що контролюючі органи та фермери оперують неповними або застарілими даними, що негативно впливає на якість управлінських рішень та обмежує прозорість у сфері землекористування. Ще однією слабкою ланкою є низький рівень превентивності державного контролю. Модель, що функціонує сьогодні, спрямована переважно на фіксацію факту порушення та застосування санкцій, тоді як питання запобігання деградації земель, консультування фермерів щодо вибору технологій обробітку ґрунтів чи підтримка екологічно орієнтованих практик залишаються поза увагою. Відсутність системної профілактики створює умови, за яких негативні екологічні процеси стають практично невідворотними до моменту проведення перевірки [2, с. 95]. Не менш важливою є проблема санкційної неефективності. Чинні заходи адміністративної та майнової відповідальності не завжди відповідають масштабам шкоди, завданої земельним ресурсам, а штрафи часто не мають достатнього стримувального ефекту. У багатьох випадках відновлення порушених земель не є обов'язковою умовою відповідальності, що не сприяє усуненню екологічних наслідків правопорушень.

У сукупності зазначені проблеми свідчать про те, що хоча нормативна база у сфері державного контролю за охороною земель фермерських господарств є досить розвиненою, вона не забезпечує ефективного правозастосування без модернізації організаційної структури та технологічних інструментів. Сучасний стан контролю можна охарактеризувати як формально збалансований, але практично недостатньо дієвий, що позначається на екологічній стійкості аграрного виробництва та потребує комплексного оновлення з урахуванням сучасних викликів і цифрових можливостей.

Проблеми правового регулювання державного контролю у сфері охорони земель фермерських господарств мають комплексний характер і

охоплюють як нормативно-правові, так і організаційні, технологічні та процедурні аспекти. Однією з ключових є невизначеність та розмитість повноважень між суб'єктами контролю, що виступає суттєвим стримуючим фактором для побудови ефективної системи нагляду. Незважаючи на проведені реформи та оновлення законодавства, компетенції Держгеокадастру, екологічної інспекції та органів місцевого самоврядування часто перетинаються, а їхня діяльність здійснюється без належної координації. Унаслідок цього контрольні процедури дублюються або виконуються фрагментарно, що не лише створює правову невизначеність, але й уповільнює реагування на порушення та зменшує якість правозастосування. Для усунення цієї проблеми необхідним є чітке нормативне закріплення компетенцій кожного суб'єкта, запровадження узгодженого порядку взаємодії та створення єдиної електронної системи обліку контрольних заходів, яка забезпечуватиме прозорість і можливість моніторингу їх здійснення. Не менш суттєвою є недосконалість процедур перевірок, яка проявляється у надмірній формалізації та відсутності врахування специфіки фермерських господарств, особливо малих та сімейних. Чинні регламенти містять значну кількість бюрократичних вимог, що ускладнює проведення перевірок та створює додатковий тиск на суб'єктів господарювання. У результаті контрольна діяльність часто спрямована на виконання формальних процедур, а не на комплексну оцінку стану земель та попередження порушень. Оптимізація цих процедур, зокрема шляхом спрощення вимог для малих господарств, упровадження ризик-орієнтованого підходу та розширення практики дистанційних інспекцій, дозволила б знизити адміністративний тиск і водночас підвищити ефективність моніторингу земель. Вагомою проблемою є недостатній рівень цифровізації та застарілість технічної інфраструктури, яка використовується у процесі контролю. Хоча державні органи мають доступ до кадастрових даних, супутникових знімків та картографічних матеріалів, їх застосування залишається фрагментарним [3, с. 137]. Відсутність інтегрованих цифрових платформ унеможливає повноцінний аналіз стану земельних ділянок, а також ускладнює виявлення порушень у режимі реального часу. Створення єдиної цифрової платформи моніторингу, здатної автоматично аналізувати зміни угідь, визначати ризики деградації та фіксувати потенційні правопорушення на основі сучасних технологій, є одним із ключових напрямів вдосконалення державного контролю. Важливо також забезпечити фермерським господарствам доступ до цифрових сервісів, що сприятиме прозорості та партнерському характеру взаємодії із контролюючими органами. Слабка превентивна складова сучасної системи контролю також вимагає ґрунтовного перегляду. Правове регулювання переважно орієнтоване на фіксацію порушення та застосування санкцій, тоді як профілактичні заходи залишаються недостатньо розвиненими. Брак консультативної підтримки, відсутність системних програм екологічного супроводу та обмеженість державних

стимулів для впровадження ґрунтозахисних технологій призводять до того, що багато екологічних проблем виникають через необізнаність або недостатню спроможність фермерів реалізовувати екологічно безпечні практики [4, с. 1011]. Посилення превентивних заходів шляхом створення державних програм підтримки, розвитку консультаційних служб, а також упровадження грантів для впровадження прогресивних технологій дозволило б змістити акцент від каральної моделі контролю до моделі партнерської взаємодії між державою та землекористувачами.

Значною проблемою залишається також неефективність санкцій та слабкість механізмів юридичної відповідальності. Розміри штрафів не завжди відповідають рівню шкоди, завданої земельним ресурсам, що знижує стримувальний ефект правових норм. Крім того, відсутність обов'язкових відновлювальних заходів, зокрема рекультивації чи відновлення родючості ґрунтів, часто призводить до того, що правопорушення не мають реального правового завершення, а негативні екологічні наслідки залишаються невиправленими. Посилення санкцій, удосконалення механізмів відшкодування шкоди та активізація судової практики у сфері захисту земельних ресурсів здатні суттєво підвищити ефективність державного контролю.

Отже, ефективний державний контроль у сфері охорони земель фермерських господарств є ключовим інструментом забезпечення сталого розвитку аграрного сектору та збереження природних ресурсів. Аналіз чинного законодавства та практики його застосування свідчить про наявність суттєвих проблем, зокрема невизначеність компетенцій органів контролю, недостатню цифровізацію, низький рівень превентивності та слабкість санкційного механізму.

Шляхи вдосконалення мають ґрунтуватися на:

- системному оновленні законодавства з чітким розмежуванням повноважень;
- впровадженні цифрових технологій та єдиних електронних реєстрів;
- посиленні превентивної складової контролю;
- підвищенні ефективності механізмів відповідальності;
- забезпеченні взаємодії держави, фермерських господарств і громадськості.

Комплексна модернізація правового регулювання дозволить сформувати прозору, передбачувану та результативну систему охорони земель, що відповідатиме сучасним викликам та європейським стандартам.

Список використаних джерел

1. Василенко В. М. Державний фінансовий контроль у бюджетному процесі. Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави : тези доп. XIII Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 30-річчю Харк. нац. ун-ту внутр. справ у статусі університету / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. Справ. Нац. акад. прав. наук України. Вінниця. ХНУВС. 2024. С. 137-139.

2. Музичук О. М. Шляхи підвищення ефективності адміністративно-правової відповідальності за правопорушення у сфері земельних відносин в Україні. *Supremația Dreptului*. 2017. № 2. С. 93-97.

3. Нужна Л. М. Особливості оцінки як засобу забезпечення обігу земель сільськогосподарського призначення. Актуальні питання забезпечення фінансової безпеки держави в умовах глобалізації : зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Наук. парк «Наука та безпека». Харків : ХНУВС. 2022. С. 137-140.

4. Черечук А. А. Державний контроль у сфері земельних відносин в Україні. Форум права. 2012. № 4. С. 1010-1013. Режим доступу: <http://arhive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-4/12haavvu.pdf>.